

Frido Mětšk

CELE I DZIAŁALNOŚĆ SEKCJI KRAJOZNAWCZEJ INSTYTUTU SERBOŁUŻYCKIEGO W BUDZISZYNIE *

Sekcja Krajoznawcza jest najmłodszą ze wszystkich 5 sekcji Instytutu Serbołużyckiego¹ w Budziszynie² i rozpoczęła pracę z początkiem 1955 r. Szło wówczas również o realizację przedsięwzięć, w których obok Instytutu Serbołużyckiego uczestniczył także Instytut Sławistyki Uniwersytetu Humboldta i Niemiecka Akademia Nauk w Berlinie.

Jeśli pod panowaniem reżimu nazistowskiego zabroniono używać języka serbskiego w mowie i piśmie, zarówno publicznie, jak i prywatnie, i jeśli po drugiej wojnie światowej dawny serbski obszar językowy przyjął licznych nowych obywateli, nie należących do narodowości serbskiej, z Polski, Czechosłowacji i Węgier, należało ustalić, ile istnieje jeszcze obecnie osób używających języka serbskiego. Było przy tym rzeczą szczególnie istotną ustalenie, obok ogólnych liczb, obecnego podziału na poszczególne gminy i powiaty „dwujęzycznego obszaru Łużyc“, następnie wieku badanych, kategorii społecznych i stanu znajomości języka³. By postawić te i inne zagadnienia i móc na nie odpowiedzieć, w r. 1955 i 1956 pracownik naukowy⁴ wraz z siłą pomocniczą objeżdżał wszystkie gminy dwujęzycznej części okręgu chociebuskiego i drezdeńskiego. Szło przy tym o to, by ująć imiennie każdego mówiącego po serbsku według wszystkich przytoczonych powyżej kryteriów. Tego rodzaju ujęcie nie było w wielu wypadkach proste, ponieważ często burmistrz i zarządy gmin nie były pochodzenia miejscowego oraz nie byli zainteresowani w przynależności miejscowej ludności do narodowości serbskiej. Z tego też względu kompletne ujęcie w większych gminach, a szczególnie w przemysłowych, nie było możliwe. W wypadku miast musiał się nawet opracowujący posługiwać metodą szankową. Zebrane w takich okolicznościach dane liczbowe należy traktować jako dane minimalne. Jakkolwiek z drugiej strony automatyczne włączenie małoletnich dzieci rodziców mówiących po serbsku, w serbskim okręgu językowym, oznaczałoby w wielu wypadkach znaczne podwyższenie tych liczb. Obok znajomości języka wykrywano wśród kobiet stroje serbskie z różnych regionów, a także wykazywano imiennie i liczbowo ich stałe nosicielki.

* Artykuł napisano na początku 1960 r.

¹ Inne sekcje są następujące: językoznawstwa, historii literatury, historii i ludoznawstwa.

² Instytut ten podporządkowany jest Niemieckiej Akademii Nauk w Berlinie.

³ Np. czy tylko władza serbskim w mowie, czy także potrafi czytać i pisać po serbsku lub czy jedynie słabo władza serbskim itp.

⁴ Dr Arnošt Černik (Ernst Tschernik).

Na podstawie umowy między instytucjami biorącymi udział w tych badaniach wiele zgromadzonych materiałów jednostkowych, jak również oryginalnych opracowań statystyczno-tabelarycznych, które podjęto w latach 1957 i 1958, znajduje się w posiadaniu Instytutu Sławistyki Niemieckiej Akademii Nauk w Berlinie. Niestety nie ukazały się one jeszcze drukiem. W Instytucie Serbołużyckim znajdują się dla potrzeb wewnętrznych jedynie kopie tabel⁵ odnośnie do poszczególnych gmin, powiatów i okręgów, które w tej formie nie nadają się do opublikowania.

Z zakończeniem wspomnianych badań naukowych i równoczesnym odejściem dotychczasowego współpracownika dra Černika dalsze istnienie Sekcji Krajoznawczej przy Instytucie Serbołużyckim stało pod znakiem zapytania przy końcu 1958 r. Zdecydowano się jednak włączyć do Sekcji Krajoznawczej prowadzone równocześnie od początku 1955 r. bieżące badania z Sekcji Historii nad demografią historyczną, osadnictwem i statystyką Serbów, które obejmują przede wszystkim okres od XVI w. do około 1820 r.

Badania te nad przeszłością kraju dzielą się przede wszystkim na 11 głównych zagadnień:

1. Odszukanie i krytyczne opracowanie opisowych źródeł geograficznych XVI—XVIII w. (Val. Mussmann, Joh. Lindner, A. Tharaeus, Barth. Scultetus, Schreiber, Chr. Knauth, Budarsche Stiftung i in.).

2. Specjalne badania nad zagadnieniem serbskości w miastach badanego terenu oraz nad wzajemnymi zmianami struktury społecznej i etnicznej.

3. Badania nad rozszerzeniem się w omawianym okresie ziem uprawnych i wpływające z tego wnioski o tzw. kolonizacji w średniowieczu.

4. Badania nad ponownym osadnictwem po wojnie trzydziestoletniej (rola absolutyzmu królewskiego i stanowego, wewnętrzne osadnictwo i ruchy migracyjne, zmiany struktury społecznej i etnicznej).

5. Badania nad germanizacyjnym działaniem starsaksońskiego prawa krajowego.

6. Badania nad rolą kościoła jako czynnika germanizacji.

7. Syntetyczne i porównawcze badania wzajemnego oddziaływania między nadbudową polityczną a narodowością serbską:

a) na terenach, na których język serbski mógł się rozwinąć jako język piśmienny, jak Łużyce Górne i pow. chociebuski.

b) na terenach, na których przeskadzano rozwojowi serbskiego jako języka piśmiennego, jak Łużyce Dolne, Marchia Elektorska, obwód wendycki, księstwo krośnieńskie, saksońskie ziemie dziedziczne i *Querfurt* oraz księstwo żagańskie.

8. Uchwycenie i udostępnienie materiałów źródłowych onomastycznych i ludoznawczych opracowywanego okresu.

9. Badanie wzajemnych związków między Serbami a Polakami (przy współpracy z Pracownią Atlasu Historycznego we Wrocławiu).

10. Odszukanie, jak również przygotowanie tabelaryczne i kartograficzne źródeł archiwalnych do statystyki narodowościowej i społecznej od XVI do początku XIX w. z następujących obszarów historycznych (2—3 ujęcia na wiek w okręgach gminnych i parafialnych):

A) Margrabstwo Łużyce Górne: budziszyński powiat górny, budziszyński powiat dolny, zgorzelecki powiat sądowy, państwa stanowe Kinspórk, Mużakow i Wojerecy oraz miasta Budziszyn, Kamjenc i Lubij.

⁵ *Statistische Übersicht der Personen mit sorbischen (wendischen) Sprachkenntnissen im Jahre 1955.*

B) Margrabstwo Łużyce Dolne: wszystkie powiaty (5), wszystkie państwa stanowe (13) i wszystkie miasta książęce (4).

C) Brandenburgia: okręg wendyński w Marchii Środkowej (Bezkw — Storkow, Tupc, Bjerwald, Sosny), pow. chociebuski (wcielony do Nowej Marchii), pow. krośnieński (w księstwie krośnieńskim).

D) Wetyńsko-saksońskie ziemie dziedziczne: księstwo Wittenbergi: okręg Rukow, Sliwin, dominium Żelm. Pow. miśnieński: okręg Wulki, Mosek, Molbórk, Grabin, Zły Komorow, Stolpin.

E) Księstwo Querfurt: okręg Dubna.

F) Księstwo Żagań: pow. Przewóz.

11. Statystyczno-demograficzne opracowanie źródeł do koncentracji czeladzi serbskiej poza okręgiem, gdzie mówią po serbsku, przede wszystkim w wetyńskich ziemiach dziedzicznych na wschód od Łaby.

Przytoczone główne zagadnienia nie stanowią tematów prac, lecz sytuacja wygląda w ten sposób, że dane główne zagadnienie może obejmować zarówno liczne poszczególne tematy prac, jak z drugiej strony temat pracy może wchodzić w zakres dwóch lub większej ilości głównych zagadnień. Każde historyczno-demograficzne badanie serbskiej narodowości jest bardziej skomplikowane niż każde ujęcie w teraźniejszości i obszerniejsze zarówno chronologicznie, jak terytorialnie. Wymaga ono nadto innych metod, w pierwszym rzędzie pracy nad źródłami archiwalnymi, i już dlatego o wiele większego nakładu pracy. Dopóki Sekcja Krajoznawcza posiada tylko jednego pracownika⁶, nie można oczekiwać podobnych wyników pracy jak w mniej więcej odpowiednich przedsięwzięciach w niektórych krajach demokracji ludowej, gdzie do pracy można skierować cały zespół fachowców⁷. Ponadto musiano w pierwszych latach wysunąć na czoło badania archiwalne w celu zebrania materiału, a działalność wydawnicza znalazła się jeszcze na drugim planie. Należy przy tym wspomnieć, że Sekcja Krajoznawcza nie posiada własnego organu wydawniczego, lecz może w pierwszym rzędzie korzystać z rocznika historycznego Instytutu Serbołużyckiego⁸. Dla publikacji o bardziej popularnym charakterze stoją do dyspozycji ponadto jeszcze inne periodyki serbskie, szczególnie miesięcznik kulturalno-polityczny „Rozhlad”. Jeśli idzie o publikacje tematów z zakresu problematyki wymienionej w punkcie 9, to wchodzi także w grę, obok wspomnianych czasopism serbskich, ukazujący się we Wrocławiu „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”. Nadto staramy się, w miarę możliwości, publikować wyniki naszej pracy także w czasopismach niemieckich.

Abym umożliwić czytelnikowi przegląd dotychczasowej działalności publikacyjnej nad pracą pt. *Historische Demographie, Siedlungskunde und Statistik der Sorben*, podajemy poniżej tytuły, które ukazały się drukiem⁹ lub są przygotowane do druku¹⁰:

⁶ W Sekcji pracuje obecnie dr Frido Mětsk (Alfred Mietzschke), który jest autorem przytoczonych prac od 1 do 19.

⁷ Np. w Polsce w Zakładzie Atlasu Historycznego w Warszawie, Wrocławiu itd. Ponadto w „Deutsch-slavische Forschungen zur Namenskunde und Siedlungskunde“ w Lipsku przy tego rodzaju przedsięwzięciach rozporządza się licznym gronem współpracowników.

⁸ „Historiski lětopis Instituta za serbski ludospyt“.

⁹ Liczby po poszczególnych tytułach wyjaśniają, któremu względnie którym z 11 głównych zagadnień podporządkowany jest temat.

¹⁰ Nie podano licznych sprawozdań z prac, recenzji i polemik, które odnoszą się do podobnych badań w kraju i za granicą.

Rok 1956

1. *Stawoknjejski absodutizm w Mużakowskej a Żarowskej, jego zakłady a wuskućki* (Hist. lětopis, II, 1, s. 22—54), nr 4, 9.
2. *Narodnoste poměry w měsće Budyšinje a socialekonomiska struktura jeho serbskeho wobydlerstwa w započatku 19. lětstotka* (Hist. lětopis, II, 1, s. 57—90), nr 2.
3. *Započatki narodnostneje statistiki w sakschimaj Łužicomaj w službje germanizacije* (Hist. lětopis, II, 1, s. 91—102), nr 1, 7.

Rok 1957

4. *Ruch ludności i zmiany w strukturze ludnościowej w dolnolużyckim państwie stanowym Żary w latach 1618—1818* (Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka“, 1957, s. 487—511), nr 4, 9, 10B.
5. *Serbski basnik Handroš Tara jako řečny geograf* (Rozhlad, VIII, s. 242—246), nr 1.
6. *Wo šulskej situaciji a wosebje wo lačanskim šulstwjje sakskich Serbow w lětstotku reformacije* (Serbska šula, X, s. 483—485), nr 6, 7.
7. *Do cuzeje zemje. Serbske wudrogowanje z Chošebuzskega wokrjesa do zamorskich kontinentow w 19. lětstotku*, Berlin, Volk u. Wissen, s. 72.

Rok 1958

8. *Serbsko-polska řečna hranica w 16. a 17. lětst.* (Hist. lětopis, III, 1, s. 3—25), nr 7b, 8, 9.
9. *Ze stawiznow Serbstwa w Nisčanskim wokrejsu* (Serbska protyka, 1953, s. 52—54), nr 6, 7.
10. *Po dljukowajacornych kšomach Serbstwa* (Pratyja za dolnych Sorbow, 1958, s. 92—95), nr 4, 7b.

Rok 1959

11. *Ludność dominium krošnińskiego w latach 1550—1818. Materiały do dziejów ekonomicznego rozwoju własności feudalnej* (Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka“, 1959, s. 289—306), nr 9, 10C.
12. *Der Anteil der Stände des Markgraftums Oberlausitz an der Entstehung der obersorbischen Schriftsprache (1668—1728)* (Zeitschrift für slavische Philologie, XXVIII, 1, s. 122—148), nr 7a.
13. *Dožywjwnja něgajšności a žensajšności mjaze Wodu a Žlobjeju* (Rozhlad, IX, s. 12—18, 42—47), nr 6, 7b.

Rok 1960

14. *Das Sorbentum im Kreis Guben einst und jetzt* (Gubener Heimatkalender, 1960, s. 61—80), nr 6, 7b.

Prace przygotowane do druku

15. *Das Sorbentum im Gebiete der ehemaligen Standesherrschaft Königsbrück und seine Germanisierung* (Oberlausitzer Forschungen, Lipsk, Köhler i Amelung), nr 6, 7a, 8.
16. *Die Bedeutung der Budarschen Stiftung (1767) für die sorbische Sprach- und Volkstumsstatistik*, nr 1, 7.
17. *Gibt es zwei „selbstständige sorbische ethnische Einheiten“?*, nr 7.
18. *Przypiski do brandenbursko-pruskiej germanizacji w województwie krošnińskim*, nr 6, 7b, 9.

19. *Die brandenburgisch-preussische Sorbenpolitik im Kreise Cottbus vom 16. Jhd. bis zum Posener Frieden (1806), ihre Grundlagen und Auswirkungen*, nr 2, 3, 4, 7a.

Zarówno przytoczone główne zagadnienia badań, jak tematy dotychczasowych naszych publikacji pokazują, że demografia historyczna, nauka o osadnictwie i statystyka w Instytucie Serbołużyckim, zgodnie z celami i osiągnięciami pracy, dostarczają istotnych materiałów do zdemaskowania imperialistycznych badań Wschodu, jakie prowadzi się systematycznie w wielu instytutach w Niemczech zachodnich. Jest to również nasz wkład w plan siedmioletni i wzmocnienie naszej Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Ponadto wyniki prac krajoznawczych dostarczają istotnego, podstawowego, materiału dla innych sekcji naszego Instytutu, szczególnie dla Sekcji Historii, Językoznawstwa i Ludoznawstwa. Należy również nadmienić, że do Sekcji Krajoznawstwa przyłączone jest archiwum Instytutu Serbołużyckiego. O jego bogatych i ważnych zasobach dla badania kultury serbskiej, o budowie, organizacji i korzystaniu z niego napiszemy w innym artykule.